

Manuel M.ª Smith (1879–1956)

Manuel M.ª Smith Ibarra XVIII. mendean Bilbora iritsitako irlandarren ondorengoa da. 1896an Madrilgo Arkitektura Eskolan hasi zituen ikasketak, eta 1902an Alfontso XIII.aren eskutik ikasle onenaren domina jaso zuen.

Arkitektoen gremioan gailentzeaz gain, bere goi burgesiako kideak ere ordezkatzzen zituen, bere abizenak edozein bezerorenak bezain ospetsuak baitziren. Arteen sustatzaile handia ere izan zen eta Operaren Lagunen Bilboko Elkartea sortu zuen eta Elkarte Filarmonikoaren bazkide jabe ere izan zen.

1957ko abenduaren 14an Getxoko udalak Areetan kale bat eskaini zion bere ibilbide eta obra oparoa goraiatzeko.

Ongi etorria

XIX. mendearen amaieran Bizkaiko burgesiako familia garrantzitsuenetako batzuk Bilboko udako beroa itsas usainagatik eta Getxoko aire freskoagatik aldatzen hasi ziren. Hasieran bizileku-aldaketa hori udako hilabeteetan bakarrik gertatzen zen. Neguriren sorrerarekin, ordea, dena aldatu zen: auzo berria hiri bihurtu zen, non klase altuko familiak urte osoan bizi ziren, baita neguan ere. Izan ere auzoaren izena Resurreccion Maria de Azkuek, eragin handiko euskaltzainak, proposatu zuen neguko hiritik dator.

1903an sortu zen, José Isaac Amann, Valentín Gorbeña eta Enrique Arestiren eskutik (Santander-Bilbao Trenbidearen Konpainiako zuzendari kudeatzailerak, ingeniari-burua eta presidentea). Elkarrekin Sociedad de Terrenos de Neguri sozietatea jarri zuten martxan (Amann zuzendari-gerentea izan zen sozietatearen bizitza osoan) eta Getxoko udalari hiritartze prozesua hasteko baimena eskatu zioten.

Hala lorategidun eraikin dotorez osatutako auzo gisa diseinatu zen Neguri, zuhaitzez betetako kaleen arteko etxadi handien gainean kokatuta. Auzoa, ekipamendu komunitarioekin eta kirol ekipamenduekin osatu zen, Karmengo eliza edo Real Club Jolaseta kasu (deapieren Elvira Larrazabal ibilbidearen zati dena), auzoko gizartearen bilgune zirenak. Bere etxetzar eksklusiboekin Neguri oso arin familia aberatsenentzako erreferentzia bihurtu zen. Izan ere, Raymond

Carr historialari britainiarraren arabera, < «Espainiako gizon benetan aberatsak 1900etik aurrera, salbuespen gutxirekin, euskaldunak ziren eta ia guztiak "Neguriko klana" izenekoaren parte ziren» >. Izan ere, XX. mendearen hasieran familia horietako batzuk elkartu ziren auzoan eta familia horietako kideak bai politikan bai garaiko enpresa-munduan nabarmendu ziren.

Bazatoz Bizkaiko auzorik ederrenetako bat ikustera?

Ibilbidea

1. Neguriko Geltokiko Plaza — 📍 Zarrenebarri, 1

Plaza Neguriko Metroaren Geltokiaren eta tren geltoki zaharraren artean dago. Geltoki hori, ondareari dagokionez babestuta dagoena, Bizkaian oraindik gordetzen diren antzinako Ferrocarriles y Transportes Suburbanos^{*1} enpresako trenbideetako bakanetakoa da (Plentziakoarekin eta Mallonakoarekin batera).

1906an instalazioak modernizatu egin ziren eta San Inazio geralekua (plazaren parean kokatuta dagoena) Bilbo eta Getxo arteko tartearen hobetzeri eta mozten zuen tren geltoki hau bihurtu zen^{*2}. Ordutik aurrera, hiriburuko familia aberatsenak Getxoko jauregi berrietara joan ziren. Gainera zerbitzuarekin eta laguntzaileekin batera lekualdatzen ziren, eta pertsona asko mugiarazten zituzten.

90 urte baino gehiagoren ondoren Neguriko geltoki zaharra erabilerarik gabe geratu zenean “Asunen kantina” moduan berrerabili zen. Establezimendu horretan familia bereko belaunaldiak auzo-egoeraren esentzia eta hurbiltasuna mantendu zuten. Plaza horren kokapena oso lotuta dago Neguriren jatorriarekin, trenbideak garrantzi handia izan baitzuen Neguriren garapenean.

Bazenekien...?

**1. Getxon lehendik ere bazen lotura higiezinaren egoeraren eta trenbidearen artean. 1883an, deapien Francisca Labroche ibilbideak kontatzen duen bezala, Aguirre-Labroche familia Bilboko trenbidearen sustapenaren buru izan zen udaltzari itsasoko bainuetara iristea errazteko, eta familia horrek sustatu zuen negozioa.*

**2. Manuel M.ª Smith Bilboko Atxuriko Geltokiaren (1912) egilea ere bada. Eraikin erreionalista da, tradizio herrikoietan inspiratua. Zentzu honetan, bere dorrea nabarmentzen da (Smithen arabera usategietan inspiratuta dagoena), handia ez izan arren egurrezko egitura duen etxe-egutera duena.*

🔍 📍 Orain, Zarrenebarri kalea gurutzatuko dugu zebrabidetik, geltokia gure atzean utziz, eta forma biribileko eraikin bat bereiziz joango gara... Gure ibilbidearen bigarren mugarria da...

2. Manuel M.ª Smithen Etxebizitza-Erakina (1928)

— 📍 Neguri etorbidea, 9

“Zeen-plaza” izenarekin ezagutzen da bere forma kurboagatik; lehen mugarri hau ez da soilik Manuel M.ª Smithen proiektu bat izateagatik nabarmentzen, baizik eta baita honek errentatzaile, higiezinaren sustatzaile... moduan jardun zuelako ere, eta bere bizilekua ere hemen kokatu zen denbora batez.

Eraikinak oso ezaugarri originalak ditu, batez ere lokal komertzialak hartzeko prestatutako espazioak dituelako, lorategidun etxebizitzak ugari-tzearekin lortzen ez zirenak, hain zuzen ere berak bere bezeroentzat diseinatzeko zituenak bezalakoak. Eraikin horretako lokalek negozio eta establezimendu mota desberdinak izan dituzte urteetan zehar, horietako batzuk auzoak berak bezainbesteko tradizioa dutenak.

🏠 Zer moduz aukera aprobetxatzen badugu getxoxtarrek azken mendean jan dituzten gurin opilak edo karolinak probatzeko? Gainera, duela gutxi, nazioarteko aintzatespena duten poltsak diseinatzeko enpresa batek egoitza du lokal horietan.

📍 🔄 Aurrera jarraituko dugu Neguri etorbidetik. Biribilgunean, ezkerretara, gure hurrengo mugarria dago...

3. Izpegi Etxebizitza-Eraikina (1911)

— Leioako etorbidea, 1 – Neguriko etorbidearekiko izkina

Berriz ere, beste etxebizitza-erakin baten aurrean zaude, oraingoan Emiliano Amann (1882–1948) arkitektoak egina, Neguri auzoko asmatzaile nagusia izan zen José Isaac Amannen semeak.

Gure protagonistarenarekin gertatzen den moduan^{*3}, Amannen lanak garrantzi berezia izan zuen auzoaren hazkundera. Bere lanik esanguratsuenetako bat Karmengo Andre Mariaren eliza da (ibilbide honetako 15. mugarrin ikusiko dugu), baina garaiko burgesiarekin oso lotuta zeuden beste eraikin batzuen egilea ere bada, hala nola Unibertsitate Komertziala eta Salesiarren Eskolak, biak Deustun.

Etxebizitza-erakin honek arkitektura neobaskoko elementuak ditu. Jatorrian, etxebizitza bana zuen solairu bakoitzeko eta beheko solairua merkataritza-funtzioetarako zen, nahiz eta hainbat erreforma izan.

Bazenekien...?

**3. Nahiz eta ibilbideko protagonista izan, Smith ez zen izan, ezta gutxiago ere, garai hartan Getxon garrantzitsua izan zen arkitekto bakarra. XX. mendeko lehen hogeita hamar urteetako distirak garaiko arkitekto onenetako batzuk bildu zituen Negurin. Besteak beste, Rafael de Garamendi, Mario Camiña, Emiliano Amann, Ricardo Bastida eta Fidel Iturria bezalako profesionalak elkarrekin bizi izan ziren kale horietan, bertako aretoetan inpresioak trukatzuz eta diseinatu zuten auzoak forma nola hartzen zuen ikusiz. Horien guztien obrek distiraz bete zituzten Neguriko orube hutsak, eta betirako aldatu zuten bere itxura.*

Biribilgunean, Izpegi etxea atzean utzi, eta hurrengo mugarrak miresteko perspektiba gehiago izateko honakoa egitea gomendatzen dizugu: Neguriko etorbidea, Algortako etorbidea eta Atxekolandeta kalea zeharkatzea Marina de Castilla – La Avanzada parkera iritsi arte. Gure hurrengo mugarrira Neguriko eta Leioako etorbideen eta Trenbidearen kaleen gurutzan dago.

4. Burdin Bidarte Etxea (1904, 1926, 1946, 2018)

— Leioako etorbidea, 2 – Algortako etorbidearekiko izkina

Jatorriz Pedro Pelaez arkitektoak diseinaturako jauregia zen, itxura berezikoa eta ingeles estiloko apainketa-zehaztasunak zituena. Hainbat familia eta erreformen ondoren, 1924an Dolores Prado Mathurinek jaso zuen oinordetzan, hau da, gure protagonistaren emazteak. Etxea bere udako egoitza bihurtu zen, Manuel M.ª Smithek bere arkitektura^{*4} estudioa Bilbon baitzuen^{*5}.

Handik gutxira Smithek berak birmoldatu egin zuen etxea, gaur egun ikusten dugun estilo neokantabriarraren arabera. 1946an berriro eraldatu zuen, bertan hiru etxebizitza independente egiteko. Etxe honetan hil zen, bat-batean, 1956an.

Handik metro batzuetara, hurrengo orubean, auzoko eraikin polit eta enblematikoenetako bat altxatzen da.

Perspektibarekin ikusteko, parkearen ondotik metro batzuk jarraitu eta alboko Burdin Bidarte eraikinean gaude...

Bazenekien...?

**4. Manuel Maria arkitekto familia batetik ez zetorren arren, berak arkitekturarekiko zuena bokazio handikoa izan zen, Juan Carlos semeari, Jose Maria bilobari eta birbilobei gertatu zitzaizen bezala. Smith bilbotarrak John Smith Fitz-engandik datoz, 1732an Bilbora iritsi eta Zazpikaleetan kokatu zen irlandarra. Bere ondorengoek Smith zurraketa fabrika sortu zuten, hiribilduak izan zuen lehen industrietako bat.*

**5. Manuel María Smithek beste lan adierazgarri batzuk ere baditu Bilbon, hala nola Carlton hotela, Sota-Aznar bulegoak (Ibañez de Bilbao kalearen eta Mazarredo zumar-kalearen elkargunean dago eta F. Lindus Forgerekin lankidetzan egin zuen), eta "Las Casas de Ramón de la Sota" (Kale Nagusia, 45). Itsasontzien arloko enpresaburu hau Neguri jaio eta urte batzuetara Ondategi lorategiaren aitzindaria izan zen, deapien Juan Bizcarra ibilbidean zehar ezagutu ahal duzuna.*

Bere lanik adierazgarrienak, besteak beste Lezama-Leguizamon jauregia (Horacio Echevarrieta ibilbidea), Cisco etxea (Juana Bizcarra ibilbidea) edo Artaza jauregia (Leioa) metro gutxiko erradioan daude. Etxetzar eta jauregiez gain, Manuel M.ª Smithek beste mota batzuetako eraikuntzak egin zituen, hala nola Barakaldoko Sociedad Cooperativa de Casas Baratas de Altos Hornos de Vizcaya sozietatearenak.

5. Olasoko Markesaren Jauregia (1926, 2019)

— ☉ Algortako etorbidea, 8 – Trenbidearen etorbidea, 4

Jauregi itxurako etxebizitza hau ere gure protagonistaren lana da. Aparteko eraikina da zentzu guztietan, eta dekorazioaren eta estiloaren ikuspegitik elementu aipagarri ugari ditu. Gainera, korrante neokantrabiarretik eratorritako jauregiak egiteko formularen aplikazioaren adierazle nagusienetako bat da, edertasun handiko emaitzarekin.

Bere itxura simetrikoak ukitu eta itxura solemnea ematen dio. Ertze-tako dorreek, txikiak izan arren, beren soiltasun itxura nabarmentzen dute, ia nobleziaren bizileku bezala. Bitxia bada ere, fatxada nagusia ez da ikusten duguna, Amann kalera begira dagoena baizik. Izan ere, ibilbideko hainbat eraikinek kale horretara begira dituzte fatxada nagusiak. Aurrerago ikusiko ditugu guztiak.

Ingurumenaren aldetik garrantzi handia du, dagoen kokapenagatik. Atxekolandeta kaletik oso gertu dago, beste etxetzar eta jauregi zoragarri batzuk dauden gune bat, horietako asko Smithek eraikiak, eta deapien Horacio Echevarrieta ibilbidean ere eran ezagutu ahal izango dituzunak.

⬆️ ⬅️ Algortako etorbidetik jarraituko dugu metro batzuetan, hurrengo orubearen parean jarri arte. Han dago Bidegain etxea, gure hurrengo geralekua.

6. Bidegain Etxea (1920) — ☉ Algortako etorbidea, 2 (fatxada nagusia Amann, 2)

Lorategiz inguratutako familia bakarreko eraikin hau ere gure arkitekto emankorraren lana da. Bere elementurik nabarmenenak fatxadak dira, baserri baten egitura eta bere estalki hautsia eta inklinazio handikoa simulatzen duten egurrezko itxurazko bilbadurekin apainduak. Fatxada nagusia, dena dela, atzealdekoa da, Amann kalekoa. Bertan deigarriak dira terraza eta begiratokia.

Lorategia ere oso elementu interesgarria da, garaje-gorputz bat ere baduena. Jatorrizko planoan espazio berde hori zabalagoa zen, baina XX. mendearen amaieran Amann kaletik gertuen zegoen zatia desagertu egin zen, eraikin berri bat altxatzeko.

Bere ia ehun urteko historian, etxe honek bizitza ezberdinak izan ditu. Hasieran, Jose Manuel Sarria Barrenetxea notario getxoxtarrak erabili zuen etxebizitza partikular gisa. Urte batzuk geroago irlandar kontsulatuak Bilbon zuen egoitza bihurtu zen... eta gaur egun egoitza erabilera du.

Jarraituko dugu? Hurrengo mugarria oso gertu dago. Metro batzuk aurrera egin eta etorbideko hurrengo arkitekturaren aurrera iritsiko gara: Vallejo etxea.

7. Vallejo Etxea (1924, 1952) — Algortako etorbidea, 2 (fatxada nagusia Amann, 4)

Nork uste duzu eraiki zuela eraikin hau? Bada, bai, Manuel M.ª Smithek, goi burgesiako familien arkitekto gogokoena bihurtu zenak, euren aberastasunen arabera etxeak nahi zituenak.

Bere lehen jabea Andres Cortina Arteaga algortarra izan zen, baina 1922an Emilio Vallejo enpresariak eta Sofia Real de Azua bere emazteak erosi zuten.

Jatorrian etxea familia bakarreko etxebizitza zen, baina gorputz eta pisu batekin handitu zuten, hiru etxebizitzatarako lekua egiteko. Oso posizio nabarmenean dago, Abrara begira eta beste eraikin nabarmen batzuek inguratuta.

Lusek, senar-emazteen semeak, Manuel M.ª Smithekin hasi zuen bere karrera, bere ikasle eta laguntzaile moduan. Bere eraginak positiboa izan behar zuen, Luis Vallejo euskal arkitektura arrazionalistaren erreferentetzat jotzen baita eta GATEPACeko (Arkitektura Garaikiderako Espainiako Arkitekto eta Teknikarien Taldea) kide bakarretakoa Euskadin. Luis Vallejo, halaber, Errotatxueta Eskolen egilea izan zen Federación de Escuelas Vascas-Eusko-lkastola-Batza federazioarentzat; eskola horiek Kale Nagusian kokatuta egon ziren, gaur egungo 64tik 70era bitarteko zenbakiak dauden esparru horretan.

Orain, etorbide honetako arkitektura-mugarriak amaitu ditugunez, espaloitik igarotzea gomendatzen dizuegu, Algortako etorbideko ibilbidea amaitzeko. Gure protagonistaren garaietatik asko aldatu ez den kale estu eta lasai batera iritsiko gara: Portuko ibiltokira.

Izkina honetan ezkerreko inguruko dugu auzoaren arkitekturaz gozatzen jarraitzeko. Gure eskuinean aurkitzen dugun lehen eraikinaren aurrean geldituko gara.

8. Eguzkialde (1918, 2018) — Portuko ibiltokia, 2 - Asua - La Avanzada errepidea, 1

Jatorrian, jauregi hau Barbier Etxea bezala ezagutzen zen, bere sustatzaileei erreferentzia eginez, Pedro Maria Barbier industria-gizonaren enkargua izan baitzen. Herrian jendearen artean alkate andreak etxea bezala ere ezagutzen da, bere hurrengo jabeen omenez, eraikina 1957an erosi zutenak. Pilar Careaga, Espainiako lehen industria-ingeniarria (1929) eta Bilboko alkatea (1969 eta 1977) eta haren senarra, Enrique Lequerica.

Jauregi hau Leonardo Rucabadoren hil ondorengo lan bat da, estilo kantabrianaren asmatzailea⁶ (laburpen gisa: Kantabriako etxetzarren faktore arkitektonikoak eta tindu errenazentistak edo barrokoak uztartzen ditu). Arkitektoak zoruaren kokapenaren eragozpena salbatu behar izan zuen, inguruko partzelak baino askoz baxuago dagoelako. Rucabadok oso diseinu bertikala aukeratu zuen, oso dekorazio barrokoa zuena. Emaitzak, jakina, arreta bisuala lortzen du eta lehia irabazten du.

Eguzkialde Bizkaiko arkitekturako eraikin ezagunenetako bat da bere kokapenari, tamainari eta multzoaren arkitektura- eta ingurumen-kalitateari esker. Bizitegi-eraikin moduan birgaitu eta berregokitu dute, edertasuna eta ospea zaintzeko.

Bazenekien...?

**6. Leonardo Rucabado arkitektoak garatu zuen erregionalismo kantabriarra eta bera da Bilboko Indautxuko zabalgunearen zati handi baten arduraduna.*

Estilo kantabriarra edo menditarra, Kantabriako etxetzarren faktore arkitektonikoak eta garai hartan nagusi ziren korrante arkitektonikoen elementu apaingarriak konbinatuz definitzen da: Errenazimentua eta Barrokoa. Elementu adierazgarriak dira: harlanduzko lan bikaina, etxe-eguterak -balkoi handi bat, egurrezko balaustrada torneatua duen eraikinaren fatxada noble osoa edo zati bat zeharkatzen duena-, arkupea, teilatu-hegalak... eta hareharriz landutako armariak, jabearen estamentua eta leinua islatzen zutenak.

Rucabadok eta Manuel M.ª Smithek halako errekonozimendu sozial eta profesionala lortu zuten, ordainsari handiekin konbinatuta, non euren sinadurak prestigioarekin, kalitatearekin eta luxuarekin lotu baitziren. Izan ere, biak Madrildik erreklamatu zituzten, bertan ere beste obra nabarmen batzuk egiteko.

↶ ↷ ➡ Orain, ezkerrera egingo dugu, Amann kalera eta, bertan, Bidegain etxearen (Amann, 2) eta Vallejo etxearen (Amann, 4) aurreko fatxadak eta gure hurrengo mugarrira ikusi ahal izango ditugu, eskuinean dagoena.

9. Villa Victoria (1905, 1995) – 📍 Amann, 3

Lorategiz inguratutako eraikin hau, jatorrizko itxitura propioa duena, Neguriren lehen garaikoa da eta arkitekto berri bati dagokio, Jose Picazari. Urteekin hainbat aldaketa jasan ditu, nahiz eta oraindik ere bere ingeles kutsua mantentzen duen, XX. mendearen hasieran hain modan zegoena.

1995ean eraberritze bat egin zen eraikinean eta fatxadako elementurik bereziena kendu zen, bay-window-a, gaur egun bikoiztuta dagoen eskuineko begiratokiaren gaineko terrazan ateratzen zena eta Manuel M.ª Smithek diseinatutako eraberritze baten ondorio zena. Aldaketak gorabehera, eraikuntza honek balio handia gordetzen du, izkinan dagoelako eta Amann kalearen alde honetan bizirik iraun duen garai hartako eraikin bakarra delako.

⬇️ ↶ ↷ ➡ Atzez egingo dugu eta Portuko ibiltokira itzuliko gara, eta ezkerrera egingo dugu gure hurrengo mugarrira iritsi arte, noblezia-itxurako eraikin eder batera.

10. Eguren Etxea - Prado Etxea (1928, 1938) – 📍 Portuko ibiltokia, 6

Etxe honen estilo erregionalista nabarmen dago euskal jauregi barrokoetan inspiratuta; hasieran 400 m²-ko etxebizitza izan zen. Ikusten dugun fatxadan, atzealdekoan, Prado familiaren armarrira ikus daiteke azken solairuko balkoiaren gainean. Bere lehen jabea Carlos Prado Mathurin ingeniaria izan zen, Manuel M.ª Smithen koinatua eta, noski, berari enkargatu zion etxearen diseinua.

Fatxada nagusiak la Avanzadako errepidera begiratzen du. Bertan, bere galeria, zutabeak eta terraza nabarmentzen dira. Azken pisuan balkoia nabarmentzen da. Fatxada bateko azken solairuko balkoiaren gainean familiaren armarrira dago. 1938an Manuel M.ª Smithek eraikina eraberritu zuen bi bizitzako etxebizitza bihurtzeko.

⬆️ ↶ Portuko ibiltokitik jarraituko dugu Enrique Aresti kalearekin bat egiten duen tokiraino, eta bertan ezkerrera egingo dugu hurrengo mugarrira aurkitu arte, kale horretako 3. zenbakian.

11. Txaleta (1905, 1928, 1935) – ☺ Enrique Aresti, 3

Neguri auzoaren lehen garaiko txaletetako baten aurrean gaude, 1905ean Pedro Guimon arkitektoak eraiki zuena. Sociedad de Terrenos de Neguri elkarteak salmentarako enkargatutako proiektu bat izan zen, bi aldiz porrot egin zuen arren. Azkenik, jabetza 1928an enbargatu eta epaitegiek enkantean jarri zuten. Enkante honetako garailea Ramon Smith Ibarra ingeniaria izan zen, arkitekto ezagunaren anaia.

Bere egungo itxurak ez du zerikusirik jatorrizkoarekin, bere jabe berria izan zen Ramón Smithek enkargatutako eta bere anaia Manuel Mariak 1928 eta 1935 artean burututako erreforma batzuk jasan baitzituen. Aldaketak gorabehera, oraindik bere balioaren zati handia artatzen du, batez ere lekukotza eta ingurumen aldetik. Estiloari dagokionez tradizio ingelesaren estilo neobaskoaren eta neokantabriarraren elementu mugatuen nahaste bitxia nagusitzen da.

Aresti kaletik jarraituko dugu Trenbidearen etorbideko izkinaraino eta han aurkituko dugu gure hurrengo helburua.

12. Txaleta (1911, 1990) – ☺ Trenbidearen ibiltokia, 10 – Aresti kalearekiko izkina

Trenbidearen etorbidean dagoen txalet hau^{*7} estilo ingeles konbentzionalekoa da eta Manuel Camarón arkitektoaren lana da (deapien Francisca Labroche ibilbidean eta Fidel Iturria ibilbidean egindako bere lanen bat jasotzen da). Balio handia du, bere ingurumen posizio nabarmenari eta bere ezaugarri testimonialei esker, Negurin eraikitako lehenengoetakoa izateagatik.

Eta ibilbideko protagonistaren egilearena ez bada ere, badu lotura harekin, 1923an Ramon bere anaiak eskuratu baitzuen.

1990eko hamarkadan zabalkuntza handia egin zen, eta horrek bereziki eragin zion atzealdean. Erreforma horiek kanpoko irudiaren oinarria errespetatu zuten arren, oraingo emaitzak zati batean baino ez du islatzen jatorrizko txaletaren itxura.

Bazenekien...?

^{*7}. Urteak dira trenbide zaharrak funtzionatzeari utzi diola, baina Trenbidearen etorbidea garai berrietara egokitzen joan da. Bere ibilbidean zehar Bilbo eta Getxo lotzen dituen Metro lineako bideak ikus ditzakegu, auzoa bitan banatuz.

Trenbidearen etorbidetik jarraituko dugu, Portuko ibiltokiarekiko bidegurutzeraino; toki horretan egon gara, eta eskuinera egingo dugu, gure protagonistaren lehen lanetako baten zain.

13. BBaztar Etxe – Mendialdua Etxea (1905, 1995)

– ☺ Trenbidearen ibiltokia 16 – Portuko ibiltokiarekiko izkina

Manuel M.ª Smithen karrerako lehen lanetako bat da txalet hau. Bere ingeles estiloak eta lorategi zabalak, primeran egokitzen jarraitzen dute Neguriko paisaian, denbora igaro arren. Urte batzuetako utzikeriaren ondoren, erabat birmoldatu eta zabaldu zen, bere jatorrizko itxuraren zati bat eta kanpoko ezaugarri nagusiak mantentzen dituen arren.

Gure bideari jarraituko diogu ezkerretara lurpeko pasabide bat aurkitu arte, eta horrek Portuko ibiltokiaren beste aldera eramango gaitu. Tuneletik irten bezain laster, gure ezkerredera egingo dugu eta hurrengo mugariaren burdin hesia ikusiko dugu eskuinera.

14. Leku Eder Txaleta (1919) — Portuko ibiltokia, 10

Txalet hau, Neguriko lorategi-aldean eraikia, Emiliano Amann arkitektoaren lana da. Ale interesgarria da, estilo herrikoi neobaskoa eta tradizio ingelesaren xehetasun ugari uztartzen dituena.

Jatorrizko diseinuan lorategiak askoz azalera handiagoa hartzen zuen, Zumardia kalearen luzapena eta etxebizitza berrien eraikuntza ahalbidezko bere tamaina murriztu zen arren. Multzto ederra osatzen du ondoko jauregiarekin, Santa Barbara etxearekin.

80ko hamarkadatik Negubide Klubaren egoitza da, Opus Deiri lotutako gazte elkarte bat, bere hormek beti abizen ospetsuak hartu dituzten arren. Lehen jabeak, Ricardo Goicoechea Uriarte markinarrak, lursaila erosi zion Sociedad de Terrenos de Neguri Elkarteari, baina etxea eraiki eta gutxira hil zen. Haren alargun Rosario Goicoechea Otazuk berehala saldu zion Alejandro Zaballa Loizagari. 1925ean, industrialari eta politikari honek, EAJk kongresuan diputatu zela, aldameneko lau lursailak erosi zituen bere finakari etxadi osoa gehitu zion arte. Hamabost mila metro koadro ziren!

Gainera, ondoan Santa Barbara edo Cosim etxea du (Portuko ibiltokia, 12), 1950eko hamarkadan eraikia izan zena.

↑ ➔ Ondoren, Karmengo elizarantz abiatuko gara. Laster ikusiko dugu, eskuinetara, bere orratza pasealekuko zuhaitzen artetik ateratzen eta gure bidearen norabidea markatzen.

15. Karmengo Andre Mariaren Eliza (1909)

— Portuko ibiltokia, 18 – Karmen kalearekiko izkinan

Eliza txiki hori^{*8} Emiliano Amannek eraiki zuen Neguriko hazkunderaren eta higiezinaren sustapenaren osagarri gisa. 1909an eraiki zuten, eta XX. mende hasierako Bizkaiko gizartearen eta kulturaren isla da. Silueta, itsasontzi gila baten alderantzizko forma da, honen branka, aldare nagusira begira egongo litzatekeelarik.

Bazenekien ...?

^{*8.} 1929ko Karmengo jaietan, bere fatxadan, Emiliano Amann arkitektoaren aita eta Neguriren sortzaileetako bat zen Jose Isaac Amannen omenezko plaka bat jarri zen.

↶ ↑ Gure ibilbidearekin jarraituko dugu Portuko ibiltokia kaletik, baina zure indarrek aukera ematen badizute, Karmen kaletik paseo labur bat ematea gomendatzen dizugu, elizako ate nagusiaren parean. Bisita merezi duten hainbat txalet aurkituko dituzu bertan.

↑ ↶ Gomendatutako buelta eman baduzu edo, bestela, hurrengo mugarrira pasatzea nahiago baduzu, kalea gurutzatu besterik ez duzu egin behar hurrengo geralekuraino.

16. Eguzki-Eder Txalet Bikoitza (1913)

— Portuko ibiltokia, 11 – Karmen kaleko 9. zenbakiarekiko izkina

Bi familiako etxebizitza gisa diseinatutako arkitektura hori ere Emiliano Amannek eginga da, eta bere garaiko arkitektoaren estiloari eusten dio. Bere itxurak eragin ingelesa eta neobaskoa duten elementu apaingarriak uztartzen ditu maisuki. Fatxadatik, asimetriaren bidez, etxebizitza bakoitzaren banakotasuna azpimarratu nahi da. Hala, ezkerreko gorputza arkupe dinteldunean irekitzen da eta begiratoki angeluzuzenaren gainean. Eskuinekoa zabalagoa da, eta sarbidea erdi-puntuko arkuko atariaren bidez du, leiho-solairu bakunetan.

Bien artean, estiloko begiratokiak eta egurrezko etxe-eguterak tartekatzen dira. Harlanduxka lodia da nagusi beheko solairuan, eta gainerakoa entokatuta eta margotuta dago.

Gainera, Neguriko erdiguneko leku pribilegiatuan dago, Karmengo elizaren parean.

Etxadi bereko beste bi eraikin bezala, Agustin Soltura Urrutia dokto-rearen enkargu bat izan zen. 1927an hil ondoren, finka hauek Regina Soltura Longa alabaren eskuetara pasa ziren. Kasualitatez, Regina José Vallejo Real de Asuarekin ezkondu zegoen, euskal arkitektura arrazionalistaren erreferentea eta gure protagonista den Manuel M.ª Smithen ikaslea.

↑ → Gure hurrengo mugarrira iristeko, Portuko ibiltokitik jarraitu eta Leioako etorbidearekin bat egin aurretik gelditu besterik ez dugu egin behar.

17. Txaleta (1913) — ☉ Portuko ibiltokia, 20 – Leioako etorbidearekiko izkina

Manuel Salazar arkitektoak eraiki zuen familia etxe hori. Kanpoko dekorazioak hainbat estilo uztartzen ditu, eta itxura zaharra ematen dio multzoari, bizitegi paisaia honetan primeran integratzen dena. Ia erabat eraberritua izan den arren, jatorrizko ezaugarri estilistikoak mantentzen jarraitzen du.

↑ → Puntu honetara iritsita, Leioako etorbidea zeharkatuko dugu hurrengo mugarrira iristeko: Neguri erdigunean etxadi bat osorik hartzen duen etxadi bakarra (12.000m²!).

18. Los Rosales Egoitza (1917)

— ☉ Portuko ibiltokia, 20 (Tilos kalea, los Chopos etorbidea eta Leioako etorbidea kaleekin)

Rafael de Garamendiren obrarik aipagarriena eta onena dugu aurrean, enpre-saburu baten enkarguz egin zuena^{*9}. Eraikin nagusiak, antzinako atezaintzak, garajeak eta duela gutxiko eraikin batek osatutako multzoa da, Ingalaterrako tradizioaren arabera eraikia eta aurreko eraikinekin harmonizatzen duena. Multzo osoa hormatxoa eta burdin hesia dituen lorategi batez inguratuta dago.

Eraikin nagusia landa etxe handi bat da, jatorrian etxebizitza bakar baterako pentsatua. Lau fatxadetako bakoitza ezberdina da. Nabarmenenak iparraldea (sarrera nagusia duena) eta fatxada nagusia (hegoaldea) dira.

Ezohiko eraikina da ordena guztietan, gainera, arkitekto honen ekoiz-penik garrantzitsuena. Askotariko materialak erabiltzeak, lorategi bikainak eta kokaleku ezin hobeak garai honetako eraikin sinbolikoenetako bat bihurtzen dute.

Lorategia eta eraikina hain dira apartekoak, ezen etxadi osoa zehar-katzea gomendatzen baitugu, etxe zoragarri honen ikuspegi guztietatik gozatu ahal izateko.

Bazenekien...?

^{*9}. Etxearen jatorrizko jabe eta sustatzaileak, Juan José Uribe Cortinak, Neguriko urbani-zazio planeko hamar orube erosi eta elkartu behar izan zituen (eskudirutan ordainduz gainera, 1916an) etxea eraiki zen lursail osoa edukitzeko. 1928an jabetza Carolina MacMahon Jacqueti saldu zion, José Antonio Ybarra y González Careaga enpresariaren alarguna eta MacMahon markesaren alaba zena, berak 1931n oinordetzan hartu zuen titulua. Ybarra MacMahon familia 1979ra arte bizi izan zen egoitza honetan. 1986an Seguros Bilbao enpresak erosi zuen eta, birmoldaketa baten ondoren, egoitza nagusia hemen jarri zuen.

Bisita amaitu ondoren, berriro ekiten diogu gure ibilbideari, Leioako etorbidearen Portuaren ibiltokiko izkinan, Los Rosalesekin topo egin dugun lekuan bertan. Eskuinera egingo dugu Leioako etorbidetik... eta izkina honetan dago gure hurrengo geltokia, koloretako izena duen etxe bat.

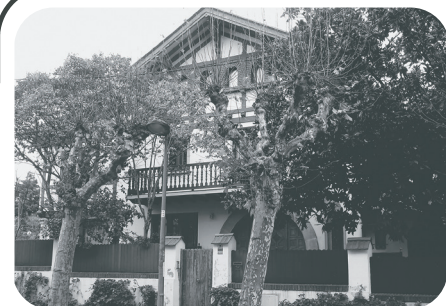

19. Villa Rosa (1911) — Leioako etorbidea, 27 – Portuko ibiltokiarekiko izkina

Txalet hau Jose Bilbao Lopetegui arkitektoaren lana da. Ingurumenaren aldetik duen balio handiagatik eta bere estiloan duen eragin anglosaxoiagatik nabarmentzen da. Fatxadaren kolorea ere deigarria da, antzeko beste eraikuntza batzuetatik bereizten baitu.

Metro pare bat egiten ditugu Leioako etorbidetik... eta ibilbidearen hurrengo mugarrian gaudela!

20. Villa Rafael (1912) — Leioako etorbidea, 25

Eraikin hau txalet neobaskoaren adibide tipikoa da. Emiliano Amannek egin zuen, estilo horretan espezialista handienetakoa batek. Gainera, Neguriko lehen garaiko jatorrizko eraikin bakarrenetakoa da eta, beraz, balio historiko eta ingurumeneko handia du.

Ikusten dugun etxea jatorrizko eraikuntza fatxada nagusiaren eskuinaldera zabaltzearen emaitza da. Aldaketa gorabehera, estilo komunztadura eta multzoaren oreka ezin hobeto mantentzen ditu. Bere lorategi zabala Neguriko hirigintza planeko bi oruberi dagokio. Gerora, Luis Arana arkitektoak gehitu zuen garajea, 1930ean.

25 metro aurrerago, etorbideari jarraituz, gure hurrengo gera-lekua dago. Ez al dizue gogorazten ezagutzen duzun beste eraikin bat?

21. Txalet Bikoitza (1913) — Leioako etorbidea, 14

Bere egilea den Emiliano Amann arkitektoaren garai hartako ekoizpenaren ale ezin hobearen aurrean aurkitzen gara. Lehen begiratuan jada ikusten da ondoko Eguzki-Ederrekin duen antzekotasuna (ibilbide honetako 16. mugarrian ikusi duguna). Autore berak eta sustatzaile berak ia aldi berean eraiki zituztelako dute antzekotasuna. Eraikin honetan, ordea, estilo ingelesaren osagaiak dira nagusi.

Minutu bakar baten iritsiko gara gure hurrengo mugarrira, Neguriko urrezko urteetan eraikitako beste etxebizitza batera. Aurrera!

22. Txaleta (1908) — Leioako etorbidea, 17

Etxebizitza hau familia bakarreko eraikina da, eta Emiliano Amannen estiloari jarraituz, estilo ingelesa euskal baserri tradizionalak gogorazten dituzten elementuekin berrinterpretatzen du.

Auzoari balio identitarioa ematen dio. Izan ere, aldameneko etxea (Leioako etorbidea, 19) oso geroagokoa den arren, bere diseinua etxe honen itxura emulatuz eta bere elementu batzuk imitatuz egin zen.

↑ → la Leioako etorbidearekin amaitu dugu, baina amaierara arte ibili beharko dugu eraikin ikusgarrienetako bat ikusteko. Tejera kalearen izkinan, 100 metro baino gutxiagora, gure helmugara iritsiko gara.

23. Etxetxu Txaleta (1909) — Leioako etorbidea, 5 – Tejera kalearekiko izkina

Tamaina ertaineko familia bakarreko txaletaren adibide interesgarri baten aurrean gaude. Bere bolumen ertaina eta estiloa Emiliano Amannen lanaren bereizgarriak dira. Ohiko txalet neobaskoaren itxura eta egitura ditu: fatxada nagusi bat mendebaldean, horma pikoaren bolumenean oinarritua, eta antzeko beste bolumen batekin errepikatzen dena hegoaldean. Aurrealdea dekorazio-ezproiek mugatzen dute, arkupeko ataripea eta izkinan saretuta. Gainera, goiko solairuen dekorazioa egurrezko itxurazko bilbaduren eta habe-abioen jokoan oinarritzen da.

Fatxada nagusiaren ezker aldean, hareharrizko eguzki erloju bat dago, goizeko zortzietatik arratsaldeko seiak arte erromatar zenbakietan ordua markatzen duena. “ECHECHU” inskripzioa dauka, eta haren azpian 1910. urtea.

↑ ← Etorbidetik aurrera jarraituko dugu, Karmengo kalearen bidegurutzearen aurrean gelditu arte. Gure hurrengo mugarría etorbidearen ezker aldean dago.

24. Senditxuegi Etxea (1910, 1920) — Leioa etorbidea 10 Karmen kalearekiko izkina

Maila estilistikoan Amannen lanik osatuenetakoa da, Britainiar tradizioaren eta euskal eraikuntza tipikoen elementuak primeran uztartzen dituen familia bakarreko etxebizitza batean. Horrela, zurezko gezurrezko bilbadurak, oso antolaera eta artikulazio ezberdinetakoak, ikusgarri jokatzen dute horma piko ezberdinekin. Aldi berean, estalkia haustek euskarri desberdineko hegala irtenekin, habe lasterkarien abioekin, beheko aldean harlanduxkako xehetasunekin, bay-windowsekin, forjaketako apaingarriekin eta abarrekin batera gertatzen dira, aberastasun eta barietate handiko konposizioan.

Manuel Galindez arkitektoak behin baino gehiagotan zaharberritu zuen 1920ko hamarkadan, tipologia horretan aditua izan zen arkitektoak.

↑ → Lurpeko pasabidera iritsi baino lehentxeago, eskuinetara, eraikin bat aurkituko dugu (eta haren paraleloa Los Tilos kalerantz), “Pijama-etxeak” edo “Koloretako etxeak” izenez ezaguna, baina... bere arkitekturari buruz gehiago jakin nahi al duzu? Deapie hurrengo mugarrían kontatuko dizu.

25. Bi Bloke Ergoyen Familiarentzat (1966) — Los tilos, 2

Rafael Aburto arkitektoak Ergoyen familiarentzat proiektatutako multzoa da, lorategiarekin eta paraleloan kokatutako eraikinez osatutako eraikuntza-multzoa, alegia. Zalantzarik gabe, bi etxebizitza-bloke horiek salbuespena dira Neguriko arkitekturaren testuinguruan, mende hasieratik oso berezia izatearen ezaugarria duena.

Etxebizitzak etxeko irizpideen arabera banatzen dira —inguruko eraikuntzak bezala—, XX. mendean zehar familia burges programari gehituta: aldeak funtzioen arabera bereiztea —familiakoa, banakakoa eta zerbitzuko—, igarobideak banatzea, hezeguneak espezializatzea —sukaldea, garbategia eta ofizioa— eta paramentu mugikorak sartzea. Eraikuntzari dagokionez, interes-

garria da metalezko egitura erabiltzea, 7 metrora iristen diren argi handiekin eta 15 cm-ko lodierako estalkiko plakekin.

Bi kutxa horien beste erakargarritasun berezi bat fatxaden tratamenduan datza, Aburtok arte plastikoekiko duen zaletasunaren adierazpen zuzena baita, Mugimendu Modernoaren estetika esterilizatuari beste ukitu bat emateko ahalegin pertsonal batean^{*10} kolore ezberdineko zeramikazko plaketez egindako oihala adierazkor bezala ulertzen ditu (herri mailan “pizamaren eraikina” izena ekarri ziona). Zerrenda horizontalen diseinu hori ez dagokio eraikuntza-prozesu bati ere; aitzitik, dekorazio-bilgarri bat osatzen dute, opari bat balitz bezala.

Bazenekien...?

^{*10}. Eraikin hau DOCOMOMO katalogoan sartuta dago, Mugimendu Modernoko eraikinak eta lekuak dokumentatzeko eta kontserbatzeko nazioarteko erakundean. Zerrendan agertzen diren Getxoko beste arkitektura batzuk hauek dira: Harino Panadera (Francisca Labroche ibilbidea), Real Club Marítimo del Abra Klubaren eraikin soziala (Felipa Bustingorri ibilbidea), Real Sociedad de Golf de Neguri elkartearen txaleta Galean (Elvira Larrazabal ibilbidean -ez da horretatik pasatzen-) eta familia bakarreko etxebizitza Jaureguialde kalean, 4 (Arrigunagako hondartzatik gertu - Pedro Bilbao ibilbidea deapien).

↑ ➔ Ibilbidea amaitzeko, Leioako etorbidetik jarraituko dugu lurrazpi-ko pasabidera iritsi arte. Pasabide honetatik jaitsiko gara, ibilbidearen hasieran pasatu garen Dario de Regoyos parkera iristeko.

26. Darío de Regoyos Parkea (1925)

Gure arkitektoak proiektatu duen lehen oroigarri-monumentua da. Margolaria hil eta hamabi urtera sustatu zuen artista eta pertsonaia dirudun talde batek. Inskripzioak dio: “A Regoyos año MCMXXV”.

Aulkiz inguratutako plazatxoan dago, gasolindegiairene ondoan. Plazatxoaren monumentua harrizko hormatxo biribil bat duen multzo bat da, bolutaz errematatua eta omenduaren erretratua duen brontzezko medailoi bat duena, Higinio Basterrak egina da.

**Hemen Manuel M.ª Smith eta bere lankideak agurtzen ditugu, kale haue-
tan urrezko garaia bizi izan zutenak. Arkitekto talde horri esker Neguri
Euskadiko multzo eder eta nabarmenetako bat bihurtu zen. Jauregi handi
eta luxuzkoetan zein familia bakarreko txalet txikietan, artisau-lanaren
ezaugarri diren xehetasun txikiak ikus daitezke oraindik, mimoz eginak.**